MONITOR

Na R. P. 1774.
Nro: XLI.
Dnia 21. Maia.

O dobrym porządku Towarzyſtwa.

Kontynuacya

RZeczpoſpolita Rzymſka y Greckie miały zwyczay uſtanowiania Cenſorow, ktorym przypiſywano wielką powagę na poprawianie karanie, y przekſztalcanie iak czego było potrzeba. Samym Narodom gru-

biańſkim, ktoremi mamy zwyczay pogardzać, nie zbywało na dobrych w tym razie rządach. Karol Wielki Pan oſobliwſzego rozumu uſtanowił zwyczay, ktory potym był ściśle zachowany od Jego Naſtępcow, poſyłania podczas na zwidzenie Państw ſwoich Oſob zdolnych do odkrycia y poprawienia nierządow. Te Oſoby miały nazwiſko Poſłow Krolewſkich (*Miſſi Regii*,) y władzę nad wſzyſtkiemi Rządcami y Urzędnikami Ziem y Miaſt. Wybierano naygodniey-ſzych po między Szlachtą, y tych co wzięci byli za Ludzi uczciwych, mądrych y ſprawiedliwych, muſieli także być bogatemi y wſpaniałemi, ażeby Jch ani uboſtwo, ani chciwość nie odmieniły, y aby boiaźn względow Ludzkich nie odwrociła Jch od czynienia ſprawiedliwości. Ci Kommiſſarze nie tylko że przechodzili precz Miaſteczka y Zamki, ale też taiemnie dowiadowali ſię o ſpoſobie

iakim

iakim ſię Rządcy obchodzą na ſwym Urzędzie: wypytywali ſię iak poczynali Rządcy Miaſt y Urzędnicy ich niżſi, ieżeli Duchowieńſtwo było w dobrym porządku, Szpitale dobrze utrzymywane, y czyli ubogi Lud był obciązony podatkami y nakładami; ſłuchali nadewſzyſtko tych użalenia, ktorzy zdawali ſię bydz urażeni złym ſprawowaniem ſprawiedliwości, y nie odwłocznie wydawali wyrok tracenia Rozboynikow, Zaboycow, złodzieiow, zwodzicielow. Okrywali y oſobliwſze mieli ſtaranie o Ubogich, o Wdowach y Sierotach, nakazywali naprawę potrzebną Kościołow, Moſtow, Gościncow, a zakazywali, znośili wſzyſtkich Sędziow używaiących na złe ſwo iey władzy y zle ſprawuiących ſwoy Urząd. Takie powinności były Poſłow Krolewſkich, a ieżeli wiernemi byli w wypełnieniu obowiązkow ſwoich Urzędow, ſtoſuiąc ſię do woli pełney ſprawiedliwości ſwoich wſpaniałych Krolow, widoczna ieſt rzecz że

Pańſtwo wielkie muſiało odbierać pożytki. Chodząc zawſze otoczeni ludzmi y z zbroyną ręką prędko czynili ſprawiedliwość, a gdy iakową znaydowali przeſzkodę ze ſtrony możney protekcyi, albo inne trudności, na ten czas przymuſzeni byli donośić Ceſarzowi, ażeby ſam w to weyrzał, y poſkromił to złe, ktoremu zapobiedz nie mogli. Taki był zwyczay owego czaſu, y bez wątpienia był chwalębny.

Rzeczpoſpolita Wenecka ktora każdego czaſu godna była bydź wziętą za wzor Rządu, ma zwyczay trzymania Jnkwizitorow wybranych między tą Szlachtą, ktora może bydz naymądrzeyſza y naycnotliwſza, ktorym nadana ieſt zupełna władza, y ktorzy pewnych czaſow obiezdżaią Miaſta y Ziemie dla widzenia co śię tam dzieie, czyli ſprawiedliwość ieſt dobrze ſprawowana tak w wyſzych iako i niżſzych Trybunałach, ieżeli niemaſz napaśliwych kłotnikow, ſzarpaczow, Zaboy-

cow

cow albo mieſzaiących ſpoczynek publiczny. Same względy na Miniſtrow tak wielkiey wagi, utrzymuią w klubach tak możnych iako też nayniżſzych, tym bardziey gdy widzą że umieią użyć żelaza y ognia według złości, ktorey chcą zbleżić.

Dwor Turyńſki znakomity we Włoſzech ſwoim dobrym rządem, ma inny ſpoſob, ktory nie mniey chwalebny. Zſyła Jntendenta albo inaczey mowiąc Jnſpektora do każdey Ziemi ktoremu nadaie wielką władzę. Jego Urząd nie tylko ieſt ſtarać ſię o potrzeby Krolewſkiego Skarbu, czułym bydź nad rozporządzeniem nakładow y podatkow, aby były uczynione ſprawiedliwie y ſłuſznie, y zaſłaniać lud od pewnych napaści ktore mu czynią zdzdercy na mytach y komorach, ale nad to mieć wzgląd na potrzeby powſzechne, mieć ſtaranie ażeby dobrych tylko obierano Urzędnikow, y aby tych wſzyſtkich wyłączać, ktorym by ſię zdarzyło na złe uży-

używać ſwego ſtanu. Należałoby tym Państwom ktore nic podobnego nie maią, ażeby co dwa albo co trzy lata naznaczały wizytatora podściwego, y gruntowney umieiętności, y dawali mu moc dowiadowania ſię zupełnego po Miaſtach, Wſiach, y Miaſteczkach, o nierządach, dla zapobieżenia onym ile można, mocą powagi powierzoney ſobie od Panuiącego aby mu donoſić.

Doświadczenie pokazuie, iak rzecz potrzebna, żeby we wſzyſtkich państwach byli Komiſſarze, mogący czynić takowe obiażdzki, bo wſzędzie gdziekolwiek ieſt mnoſtwo złączone, tam ſię z nayduią nierżądy. Nigdzie nie zbywa na Sędziach y Piſarzach mniey delikatnego ſumnienia, albo na Szpiegach, Woźnych y ſługach ſądowych, ktorzy na złe używaią cząſtki władzy ktorą maią w ſwym kraiu. Niemożna ſię doſyć naganic łatwości, z iaką zbytki y uciążliwości mieſzaiąſię w ſprawowaniu Urzędow publicznych.

Pen-

Pensye naznaczone tym, ktorzy są niemi opatrzeni, nie zdaią im się bydź niczym, y uczą się iakoby wymyślić iaky nowy wynalazek, ktorymby mogli więcey korżystać z swego Urzędu, a wsystko ze szkodą publiczną. Powinnibyśmy mieć także w Polszcze Jnspektorow czyli Dyrektorow nad Mostami, Tamami, Kanałami, Fossami, wod prowadzeniem, onych podziałem ktory czyniony bywa na oblewanie Pola, y wielu innych dobrego Rżądu materyi, a te będąc wszystkie do Rolnictwa y handlu potrzebne, są także dobru powszechnemu pomocne: ztąd wynika obowiązek dowiedzenia się czyli wszyscy Urzędnicy czynią swoią powinność, ponieważ często zdarza się że iedni przez miękkość y niedbalstwo, a drudzy przez umysł zastronny, pozwalaią wpływać zbytkom y nie zaradzaią nierządom; czasem dobre wychodzą nakazy, ale nie biorą skutku, albo przez względy

albo

albo dla boiaźni możnego Pana. Jeſt to wielka nieſzczęśliwość dla Pańſtwa, kiedy możni chcą nie iako obeymować mieyſce Panuiącego, a będąc wyżſzemi od innych przez bogactwa, chcą także wyżſzemi pokazać ſię nad Prawa y przepiſy ſprawiedliwości. Nie trzeba nigdy pozwalać, aby ktokolwiek bądź mieſzał dobry porządek iedności, ktora panować powinna w Panſtwie, y ktora tak ieſt potrzebna: ani też aby bieg ſprawiedliwości był kiedy zatrzymany.